ЮБИЛЕЙНА МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ

ТУРИЗМЪТ В ЕПОХА НА ПРЕХОДИ: ЗНАНИЯ, ПОЛИТИКИ И УСТОЙЧИВИ БИЗНЕС МОДЕЛИ

Сборник с доклади

АКАДЕМИЧНО ИЗДАТЕЛСТВО „ЦЕНОВ" СВИЩОВ

ПРОГРАМЕН КОМИТЕТ

Почетен председател:
Доц. д-р Марин Маринов – Ректор на СА „Д. А. Ценов“ – Свищов

Съ-Председатели:

Доц. д-р Любка Илиева – Ръководител на катедра
„Икономика и управление на туризма“
Проф. д-р Марияна Божинова

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ

Доц. д-р Любка Илиева – председател
Доц. д-р Петя Иванова
Доц. д-р Тихомир Личев
Доц. д-р Любомира Тодорова
Гл. ас. д-р Павлин Павлов
Гл. ас. д-р Кристина Шопова
Ас. д-р Йоана Константинова

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ

Доц. д-р Любка Илиева – председател
Доц. д-р Петя Иванова
Доц. д-р Тихомир Личев
Доц. д-р Любомира Тодорова
Гл. ас. д-р Павлин Павлов
Гл. ас. д-р Кристина Шопова

СЕКРЕТАРИАТ

Доц. д-р Любомира Тодорова
Гл. ас. д-р Павлин Павлов
Гл. ас. д-р Кристина Шопова
Ас. д-р Йоана Константинова

ISBN 978-954-23-2652-6

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ” – СВИЩОВ
ФАКУЛТЕТ „ПРОИЗВОДСТВЕН И ТЪРГОВСКИ БИЗНЕС”
КАТЕДРА „ИКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ НА ТУРИЗМА”

ЮБИЛЕЙНА МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ

ТУРИЗМЪТ В ЕПОХА НА ПРЕХОДИ: ЗНАНИЯ, ПОЛИТИКИ И УСТОЙЧИВИ БИЗНЕС МОДЕЛИ

19 – 20 юни 2026 г.

10 ГОДИНИ

Катедра „Икономика и управление на туризма”

Академично издателство „Ценов” – Свищов
2026

Кръглата маса се посвещава на 90-годишнината на Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов и 10-годишнината на катедра „Икономика и управление на туризма”.

Докладите в сборника са анонимно рецензирани от Редакционен съвет.

Авторите носят отговорност за съдържанието на материалите, изразените мнения, използваните данни, цитираните източници и езиковото оформление на текстовете.

© АИ „Ценов“, Свищов, 2026
ISBN 978-954-23-2652-6

СЪДЪРЖАНИЕ

КАТЕДРА „ИКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ НА ТУРИЗМА“
Десетилетие на академично развитие, научни постижения и професионална реализация
Доц. д-р Любка Илиева 11

ПОЛИТИКИ, РЕГУЛАТОРНИ РАМКИ, ИКОНОМИКА И СТРАТЕГИЧЕСКО УПРАВЛЕНИЕ НА ТУРИЗМА В УСЛОВИЯТА НА ТРАНСФОРМАЦИИ

Предизвикателства пред туризма на България
Проф. д-р Стоян Петков Маринов 21

Публични политики за устойчиво управление на обекти на културното наследство
Проф. д-р Маргарита Богданова 31

Политики за развитие на устойчив културен туризъм
Проф. д.н. Таня Парушева 41

Предизвикателства пред туристически сезон 2026
Доц. д-р Красимира Янчева, ас. д-р Христина Сантана 48

Туризъм и геополитически въздействия – географски аспекти
Доц. д-р Тихомир Личев 63

Обществените поръчки в туризма – взаимодействие между знания, политики и устойчиви бизнес решения
Доц. д-р Галина Чиприянова, Красимир Парашкевов 75

Релацията „културен туризъм – културно наследство“
Доц. д-р Пенка Горанова 86

Професионалната счетоводна преценка в туристическите предприятия: между нормативното съответствие и управленската полезност на информацията
Доц. д-р Радосвета Кръстева-Христова, студ. Василена Тодорова, студ. Димитър Димитров, студ. Евелина Радева, студ. Кристиан Иванов 94

Application of Lean Manufacturing Tools in Boxed Solutions for the Tourism Industry
Candidate of Pedagogical Sciences Protsenko Yulia Procenko
Lilya Idrisova, Assoc. Prof. Lyubka Ilieva, PhD 107

Политики за устойчив туризъм чрез проектно финансиране: Финансова ефективност на общинските инвестиции в инфраструктура
Ас. д-р Димчо Шопов 116

Кризата в Близкия изток – предизвикателства и възможности пред българския туризъм
Ас. д-р Тихомир Драганов.....128

Ролята на европейските програми за развитие на туристическия бизнес в България
Докторант Мария Павлова-Кондрова.....136

Териториална концентрация и регионални различия в развитието на балнео, СПА и уелнес туризма в България
Докторант Антоанета Христова.....144

Местното самоуправление като фактор за развитието на туризма
Докторант Ива Панайотова 156

Институционални и икономически ограничения при трансформацията на земеделски земи за нуждите на туристическата инфраструктура
Докторант Атанас Атанасов.....165

Потенциал за развитие на голф туризма в деветте туристически района на България
Докторант Незифе Бозова.....174

УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ, ЗЕЛЕНА И КРЪГОВА ИКОНОМИКА, ГЕОПРОСТРАНСТВЕНИ АНАЛИЗИ И РЕСУРСЕН ПОТЕНЦИАЛ НА ТУРИСТИЧЕСКИТЕ ДЕСТИНАЦИИ

From sustainable to regenerative tourism in the context of the blue economy
Доц. д-р Стефан Райчев 183

Синята икономика и устойчивият туризъм: възможности и предизвикателства
Доц. д-р Добринка Стоянова.....190

Съвременни измерения на социалноикономическата устойчивост в туризма
Доц. д-р Ваня Василева.....199

Развитие на районите през призмата на туризма
Доц. д-р Елена Йорданова, гл. ас. д-р Георги Ангелов, гл. ас. д-р Цветан Марков 207

Концептуализиране на геополитически сензитивни дестинации чрез спортен туризъм: по примера на Голанските възвишения
Доц. д-р Теодора Кирякова-Динева, докторант Уаел Муграби.....216

Изследване на нагласите към екологосъобразните решения в туризма
Гл. ас. д-р Павлин Павлов.....225

Храната като важен компонент на туристическото преживяване
Гл. ас. д-р Илияна Кръстева 236

Връзка между туристическите пътувания и динамиката на потребителските цени в България
Докторант Никола Николов 244

Климатолечението в структурата на здравния туризъм: историческо развитие, научни школи и концептуално моделиране
Докторант Ваня Андонова..... 256

Кандидатурата за Европейска столица на културата като фактор за развитие на целогодишен туризъм в Бургас
Докторант Иван Гаврилов 268

Място на кръговата икономика в туристическия сектор
Докторант Виктория Джамбазка..... 277

ИНОВАЦИИ, ДИГИТАЛНА ТРАНСФОРМАЦИЯ И ИНТЕЛИГЕНТНИ РЕШЕНИЯ В ТУРИЗМА И УСЛУГИТЕ

Концептуална рамка за адаптация на туристическата система в условията на дигитална трансформация
Проф. д-р Велина Казанджиева, доц. д-р Георгина Луканова..... 287

Ролята на изкуствения интелект в развитието на смарт туризъм
Доц. д-р Елена Илиева, Павел Нончев 300

Бъдещето на туризма в епохата на преходи: между дигиталното и автентичното
Доц. д-р Любка Илиева..... 310

Приносът на цифровите иновационни мрежи към регионалното развитие
Доц. д-р Евелина Парашкевова..... 322

Детерминанти на онлайн пазаруването на туристически продукти в България
Доц. д-р Симеонка Петрова..... 333

Влияние на дигиталната трансформация на туристическия пазар върху потребителското поведение
Доц. д-р Ваня Григорова..... 343

Иновационни възможности за развитие на туристическия бизнес – мрежови контекст
Доц. д-р Искра Пантелеева..... 353

Иновациите в контекста на туроператорската дейност
Доц. д-р Любомира Тодорова 363

Бариери пред дигиталната трансформация в хотелиерството: организационни, технологични и поведенчески аспекти
Гл. ас. д-р Галина Илиева 371

Ролята на дигитализацията в транспортното обслужване на туристите: нови технологии и приложения
Гл. ас. д-р Никола Гайдаров 381

Иновативни бизнес модели в хотелиерството: комбинация между лайфстайл, устойчивост и дигитално присъствие
Гл. ас. д-р Мира Джендова 390

Бизнес планиране в туризма в условията на изкуствен интелект – нови модели и предизвикателства
Гл. ас. д-р Маргарита Мишева 400

Иновационен модел за развитие на културния туризъм
Ас. д-р Йоана Константинова 412

От дигитална автоматизация към екосистемно управление: трансформация на бизнес моделите в хотелиерството
Докторант Агнес Бачева 420

Ролята на социалните мрежи при избора на туристическа дестинация сред младите хора
Студ. Павел Антонов Павлов 430

БИЗНЕС МОДЕЛИ, ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО, ПАЗАРИ И БРАНДИНГ В ТУРИЗМА И СВЪРЗАНИТЕ ИНДУСТРИИ

Развитие на туристическата индустрия в контекста на съвременните предизвикателства
Проф. д-р Цанко Стефанов 439

Българската индустрия и технологичните предизвикателства
Доц. д-р Сергей Найденов, доц. д-р Добрин Ганчев 448

Креативно управление на туристическите преживявания като фактор за конкурентоспособност на туристическите предприятия
Гл. ас. д-р Кристина Шопова 456

Методът на критичната точка в туристическия сектор – възможност за ефективни решения
Гл. ас. д-р Росен Колев 464

За идеята на туризма в луксозната индустрия
Гл. ас. д-р Иво Велинов 474

Културният туризъм: между наследството, преживяването и мотивацията
Гл. ас. д-р Пламен Петров 482

Търговски аспекти на селския туризъм в България
Гл. ас. д-р Цветелина Кабакчиева 490

The Authenticity Paradox in the Age of Generative AI: Exploring the Impact of Synthetic Visual Content on Tourism Destination Branding
Ас. д-р Стелиана Василева 494

Бранд мениджмънт и корпоративна култура в многонационални компании в сектора на бизнес услугите
Докторант Петьо Божинов 503

Въздействие на дигиталните технологии върху трансформацията на туристическите предприятия
Докторант Теодора Попова 512

ХОТЕЛИЕРСТВО, РЕСТОРАНТЬОРСТВО И ТУРИСТИЧЕСКА АГЕНТСКА ДЕЙНОСТ: МОДЕЛИ НА УПРАВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ

Спортната анимация като фактор в туристическия бизнес
Доц. д-р Стела Касабова, ст. преп. д-р Радослав Николов 523

Счетоводната информация – важен фактор за успешно управление на предприятията в ресторантьорството
Доц. д-р Галя Стоянова Иванова-Кузманова 530

Управление и развитие на туроператорския бизнес – практически аспекти на облагането по ЗДДС и отражението върху рентабилността
Гл. ас. д-р Лиляна Бърдукова 538

Inventory Accounting in Tourism-Related SMES in Cameroon: Challenges for Cost Control and Sustainable Business Models
PhD student Tognang Kouaya Pretta Noella Rosevale 549

Предизвикателства и възможности пред развитието на голф туризма в България
Докторант Ангел Ангелов 557

Устойчивите практики на туристическите агенции в община Варна
Докторант Христина Петрова 566

Кетъринг обслужването като фактор за конкурентоспособността на туристическите събития
Докторант Цветелина Петрова 575

Директните плащания по Общата селскостопанска политика като инструмент за устойчиво развитие на хотелиерството и ресторантьорството
Докторант Снежана Парушева-Ламбева 584

ОБРАЗОВАНИЕ, ЧОВЕШКИ КАПИТАЛ, ОРГАНИЗАЦИОННА КУЛТУРА, КРИЗИ И АДАПТИВНИ СТРАТЕГИИ ЗА УСТОЙЧИВОСТ НА ТУРИСТИЧЕСКИТЕ СИСТЕМИ

Знанието и неговото управление в контекста на туризма
Проф. д-р Любчо Варамезов, докторант Стела Маринова 599

В преход към приобщаване: туризмът като арена на промяна в условия на различие
Доц. д-р Теодора Кирякова-Динева 609

Музеите като неформална учебна среда
Доц. д-р Петя Иванова, докторант Цветелина Телбис 618

Влиянието на организационната култура върху иновационното представяне на туристическите предприятия
Гл. ас. д-р Надежда Стефанова 627

Practices for developing employer branding in Black Sea coastal tourism
Гл. ас. д-р Христина Филипова, хон. ас. Яна Донева 634

Свищов във впечатленията на посетителите на града (1878–1912)
Преп. д-р Емилия Вачева 643

Финансовата грамотност като фактор за устойчивост на туристическия сектор: структурни ограничения, рискови канали и инструменти за въздействие
Докторант Шенай Шемсиева Раимова 651

Re-thinking sport tourism through stronger physical education and local community engagement
PhD student Wael Mugrabi 665

ТУРИЗЪМ И ГЕОПОЛИТИЧЕСКИ ВЪЗДЕЙСТВИЯ – ГЕОГРАФСКИ АСПЕКТИ

Тихомир Личев[1]
Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов
ORCID 0000-0002-4080-9571

Резюме: Туристическият отрасъл е един от най-бързо развиващите се отрасли в световната икономика. Той се утвърди като основен фактор за глобалното развитие. Нашата страна не прави изключение от тази световна тенденция. В условията на COVID-19 криза се наблюдава трайна тенденция на намаляване на пътуванията, във всички страни и туристически райони. Това се отразява на международния и вътрешен туризъм. Затварянето на отделните отрасли на световната икономика доведе след себе си и до глобална икономическа криза. От месец февруари 2022г. към тези фактори се прибави и започналия военен конфликт между Русия и Украйна. Това води след себе си редица усложнения от геополитически характер, в т.ч. и върху международния туризъм. Тази тенденция продължава вече 4 години. В съвременността се развиват военни конфликти в района на Близкия Изток между САЩ, Израел и Иран. При тези условия е необходимо да се обърне и по-голямо внимание на вътрешните измерения на туризма у нас. Посочват се отделни райони с трайна тенденция от 2019г. за нарастване на посещенията на български туристи в планинските и полупланинските райони, както и в селища с културно-историческо наследство и минерални извори. Успоредно с това се забелязва увеличаване броя на нощувките по черноморското крайбрежие на български туристи за сметка на руски и украински.

Ключови думи: туризъм, геополитика, национална сигурност, тероризъм.

Въведение

Едно от най-силно развитите явления по цял свят през последните десетилетия е туризма. Това е и основният фактор за непрекъснато нарастване на научният интерес към тази интердисциплинарна област. От редица автори се създават множество определения, които обхващат различни аспекти на един сложен социално-икономически обект (Славейков & Найденов, 2009, с. 8-12). В литературата те се обединяват в три основни групи:

а) туризмът като вид отдих, способ за използване на свободното време, който позволява едновременно подобряване на физическото здраве и повишаването на общото културно ниво;

б) туризмът като форма на миграция на населението, свързани с пътешествия;

в) туризмът като комплексно социално-икономическо явление (Дышина, 2010).Последната група определения за същността на туризма

[1] t.lichev@uni-svishtov.bg

отразяват най-пълно неговото съдържание на съвременният етап от развитието на обществото. Останалите определения, които се използват в различни области на науката и практиката са значително по-тесни и се отнасят за отделни специализирани видове туризъм.

За нуждите на настоящето изследване може да използваме следното определение, според което: „Туризмът представлява социално-икономическо явление при което се извършва преместване на хора в дадена страна или местност извън постоянното им местоживеене за срок до 12 месеца, свързан с отдих, познавателна или друга дейност отличаваща се от мястото на пребиваване“ (Дышина, 2010, с. 8)

1. Основни въздействия във върху туризма

В съвременната наука за туризма непрекъснато се увеличават мястото и значението на изследванията, които разглеждат като проблематика влиянията на туризма, най-вече в контекста на туристическата политика и планиране, както и придобилата широко разпространение концепция за устойчиво развитие на туризма. Смята се, че негови икономически, социални и екологически аспекти трябва да бъдат равно поставени, а задоволяването на нуждите да е съобразено с ограничеността на ресурсите, както и със запазването за бъдещите поколения. Вече се наложи схващането, че туризма е тясно свързан с обществото и природната среда. Той не само е продукт на тази среда и зависи от промените в нея, но в процеса на своето развитие оказва обратно влияние върху нейните компоненти, изразяващи се като различни по своята същност и особености влияния. Това налага неговото изучаване, също така да не бъде откъснато само за себе си, но включва и основни елементи на средата в която се развива (Воденска, 2006, с. 7). В различните страни съществуват множество изследвания посветени на влиянията на туризма не само на национално но и на глобално ниво. В България доскоро почети нямаше целенасочено изследване в тази насока. Обективната причина за това беше централизираното управление на туризма, което почети игнорираше регионалното му значение, а също и недостатъчната статистическа и емпирична информация. Едва наскоро в научния свят се появиха някои изследвания, които разглеждат тази тематика (Воденска, 2001).

В исторически план осъзнаването на размерите на влиянията на модерния туризъм предизвика преориентиране в изследванията на множество западни автори. Отначало те посвещаваха своите изследвания главно на големите икономически ползи и влияния на туризма. По-късно се появиха и такива с по-балансирана гледна точка, комбинация на положителни оценки с критичен подход към негативните последици на туристическото развитие, което е значително по-реално.

В научната литература съществуват редица класификации относно влиянията на туризма. Най-често използвания критерий за класификация е в

зависимост от сферата на тяхното проявление. Посочват се икономически, социални, културни, екологически, физически, политически и други влияния. При друг критерий влиянията се определят според оценъчният им характер, т.е. положителни и отрицателни. Основният проблем тук е че едни и същи влияния могат да се тълкуват по един и същ начин (например построен туристически комплекс води до позитиви и негативи – икономически и социални ефекти и екологически дефекти).

Често в науката и практиката се използва и критерия за мястото на влиянията в причинно-следствена верига - преки, косвени и индуцирани, или на първични и вторични. Естествено всички тези класификации неизчерпват цялата палитра от влияния на туризма.

В последните години туризмът може да се разглежда многостранно. От една страна той е важен за поддържането на здравето на хората спорт. В същото време това е необходима човешка потребност, а също представлява стопански отрасъл, който се занимава с обслужването на туристическите пътувания. Туризмът осигурява значителни преки и косвени приходи (Личев, 2008). Той представлява един от най-големите високодоходни и най-бързо развиващи се отрасли на световната икономика. В сферата на туризма са заети повече от 313 млн. души или всеки десети от работещите в света. Тук са вложени над 7% от общия обем на инвестициите, създава се над 11% от световния брутен продукт, осигуряват се над 5% от данъците и 1/3 от световните приходи от търговията и услугите (Филипова, et al., 2007). Туризмът оказва огромно влияние на такива ключови сектори на стопанството като индустрия, земеделие, транспорт и връзки, търговия, строителство и много др. катализиращи социално-икономическото развитие. Освен икономическо туризмът има и важно социално значение (създава възможности за нарастване на контактите, осигурява хиляди работни места и др.). Развива множество селища-градове и села, спомага за възпитанието на туристите (патриотично, естетично, екологично)и др.

Непрекъснато нараства и ролята на политическото значение на туризма. Туризмът съдейства за създаване на добросъседски отношения между държавите и техните народи. Политическото значение на туризма се проявява предимно в международен мащаб, като той допринася за утвърждаване атмосферата на доброжелателство, мир и сътрудничество между народите, расите и религиите. Наличие на добросъседските отношения, на тесни и стабилни политически и стопански връзки между държавите, стимулира обмена на туристи между тях. Политическото влияние на туризма се конкретизира в по-добрата информираност на местното население в курортите, посещавани от туристи, относно събитията и новините в света (Воденска, 2006, с. 23).

Много често в литературата могат да се срещнат две крайни мнения. 1. От една страна положително – увеличава се икономическото развитие на държавите и районите, намаляване на бедността, увеличаване на заетостта,

изглаждане на конфликти и др. 2. В другия случай редица автори стигат до обратното мнение, като на туризма се преписва „неоколониална роля“. Според тях туризма носи приходи само на фаворизирано малцинство, за сметка на мнозинството, чиито живот е нарушен от „нашествието на туристите“, влошава се околната среда, увеличава се инфлацията, икономическа и социална сегрегация. Реалностите на глобално и регионално равнище потвърждават противоречивата природа на туризма или като я определя проф. Р. Бътлър „благословия или проклятие за местата, в които се развива“.

Освен посочените геополитически влияния на туризма, логично на лице са и обратните процеси, а именно влиянието на политически фактори върху развитието на обществото и туризма в частност. Нашето съвремие е характерно с множество отрицателни процеси като тероризъм, радикализация на ислямизма, миграционна вълна от Азия и Африка, водят след себе си множество проблеми и в туристическия отрасъл (Личев, 2016).

В настоящето изследване се прави анализ на проблемите обхващаме ролята на геополитиката за развитието на туризма. Редица автори посочват две основни групи влияния на политиката спрямо туризма: чрез материални фактори – територия, географско положение, военни, природни, икономически ресурси изразяващи геополитиката с (Hard Power). Освен тях съществуват и т.н. психологически атрибути – привлекателност, престиж, способности за консенсус, лидерски умения и др. (Soft Power) (Кръстев, 2015). Често днес това са и основните средства спомагащи развитието на туризма в национален и световен мащаб.

Още от самото начало на организирания туризъм за съжаление той е съпътстван с различни по характер заплахи. Всички те влияят върху отделни райони и света като цяло. В качеството си на гарант за защита на територията и населението от вътрешни и външни заплахи, най-общо сигурността може да се определи като: „Конюнктивна, ситуативна яснота, обективно и субективно гарантираща безпроблемна кратко – или средно срочна предвидимост и увереност“ (Личев, 2016).

Според повечето автори сигурността в областта на туризма се проектира от следните вектори: природна, военна икономическа, социално-политическа, екологическа, информационна и др. (Казанджиева, 2014).

В настоящето изследване основно застъпваме влиянието на военната и социално-политическата сигурност и тяхното отражение за развитието на туризма и националната сигурност. Военната сигурност е свързана основно с протичането на военни конфликти, членството на отделните страни в различни военни блокове и разположението й спрямо враждебния. Например в Европа до 1989г. съществуваше „двуполюсният модел“ с „Варшавски договор“ и НАТО. България бе разположена на границата със страни членки на НАТО (Турция и Гърция), а днес и ние сме част от Алианса. Напоследък в геополитиката по-голямо значение придобиват социално-политическите

вектори - като радикализацията на ислямизма, увеличената миграция към Европа, тероризъм и множество атентати.

В световен мащаб на лице е тенденция на рязко увеличаване на туристическите пътувания. Докато след Втората световна война през 1946 г. те са били едва 14 млн. то през 2001 г. вече са 692 млн., 2012 г. надминават границата от 1млрд. а през 2015 г. са 1,186, докато през 2017г. те са вече над 1,3 млрд.д. Прогнозата на СТО е за стабилен ръст и нарастване до 1.4 млрд. към 2020 г. и 1.8 млрд. към 2030 г. През 2011 г. приходите от международен туризъм надхвърлят 1млрд. $ а през 2015 г. вече са 1260, а през 2017 над 1600 млрд. $. (Воденска, 2001). Общата глобална тенденция е на постоянен растеж в туризма през последните 7 години (от 4 и повече %) от кризата през 2007 г. От всички региони в света на лице е спад само в Арабският свят (-7%) и Северна Африка (-8%).

От хронологичният анализ ясно могат да се очертаят основните периоди на растеж, а също на спад и дори на спиране на развитието на туризма. Освен посочените две световни войни, икономическата депресия, в по-ново време са на лице и регионални военни конфликти (например войните в Корея, Виетнам, Афганистан, Ирак, разпадането на бивша Югославия и др.). В съвременната епоха налице са военни конфликти между Русия и Украйна, както и в Сирия (Иванова & Личев, 2017).

Повече от десетилетие след най-бруталния терористичен акт от 11.09.2001 г. в САЩ цивилизованият свят е все още с неясна визия за своето бъдеще. Дилемата е между запазването на западната цивилизация в сегашния и формат или цялостното й преустройство поради нарастващата сила на насилието на екстремистите. Поне три аспекта от поведението на терористите получиха обяснение от анализаторите; първо: те вече не са във вид на големи армии и НАТО не се бори с големи формирования; второ те представляват групировки, които не са анонимни, а са ясно дефинирани като културно-религиозна група под определен етнически произход; трето мотивите за нарастващо им насилие не намират никакво логическо обяснение за множеството терористични атентати в съвремието и избиването на стотици хиляди невинни хора. Значителната част от екстремисткото поведение на радикализираните представители на исляма до голяма степен се обяснява с религиозното възпитание и културно-историческата среда на формирането им. За съжаление в последните години нараства и броят на последователите на тези течения и в Западна Европа и Америка.

Тези тенденции в отделните общности се определят до голяма степен от културно-историческите традиции на обитавания регион отдавна е обект на вниманието на редица геополитици, културолози и политолози. Нормалната логика не може да приеме като съображение желанието на параноидни фанатици да унищожат всички друговерци, само защото живеели по свой начин или пък „тъпчат свещената земя на исляма“.

Ислямският свят на съвременната геополитическа карта представляват едни от най-неспокойните и динамични региони на света. Ислямът е втората по численост на своите последователи световна религия (над 1.3 млрд. д.). В 48 страни на света те са мнозинство, в глобален аспект съществуват няколко центъра. Мюсюлманският Изток включва държави от Близкият Изток и Персийският Залив – древните центрове на мюсюлманската култура, но също и Афганистан, Иран, Пакистан и Турция. В Южна и Югоизточна Азия по-малко от мюсюлманите са араби. Друг крупен ареал на разпространение на исляма е мюсюлманският Север, който включва страни от постсъветското пространство на Кавказ и Централна Азия, а също региони от Русия.

В арабският свят Северна Африка е известна като Магреб, а Югозападна Азия Машрик. Южно от Сахара полупустинните области на Сахел и Африканската савана. Извън пределите на тези най-големи ареала на ислямският свят много бързо расте броят на мюсюлманите на Запад. Например в САЩ те са 5.7 млн. д., Франция – 3, Германия 2.5, Великобритания 1.5. Няколко милиона са и те в страните от Балканският полуостров. Разбира се, тази статистика е твърде занижена като се има предвид нарасналата миграция от последните години.

От значение за развитието на Арабско-ислямският регион е близостта му до важни морски пътища, които свързват северната част на Атлантическият океан през Средиземно море и Суецкият канал за Червено море и Индийският океан. Тук протича интензивно движение на значителни световни капитали. От тук преминават основните въздушни и сухопътни комуникации свързващи Европа и Азия. Всичко това прави мюсюлманския свят важен геополитически център. Земните недра на региона са изключително богати. В тях са развити около 70% от нефта и близо 45% от запасите на природен газ в света. Въпреки огромното значение на региона за света, поради своята разнородност и многообразие той така и не става единен силов център. Основните причини са силната му раздробеност на множество племена и държави и че в сферата на външната политики много мюсюлмански страни провеждат политика активизирайки религиозни мотиви на международната арена.

Значителните количества от нефт и природен газ водят до разцвета на редица страни (Кувейт, ОАЕ, Катар, Саудитка Арабия и много други – общо 22). В същото време в други страни мюсюлманите живеят в състоянието на крайна нищета като БВП е под 2$ на човек от населението.
Над 40% от населението в тези страни са неграмотни, а само 1.6% имат достъп до интернет.

Посочените богатства от петрол и газ са в основата на множеството конфликти и войни на територията на Близкият и Среден Изток (Ирано-иракската война; Кувейтско-иракската криза, войните в Персийският залив

и др.). Районът на Персийският залив днес се намира в центъра на вниманието на Западната геополитика, която се стреми към неговите нефтени ресурси, в т.ч. и с военни действия. Печално известна стана военната операция „Пустинна буря“ (2003) когато САЩ обвини Ирак в наличието на химически оръжия и последва окупация. Военните действия в Афганистан продължават и до днес. До скоро в действие беше ембарго на Западния свят срещу Иран заради създадената ядрена програма.

Обратната страна на Запада става ярко изразения **антиамериканизъм** на повечето страни от този район. Широко разпространено мнение, че между исляма Запада върви „**междуцивилизационна** война“. Американските официални лица често говорът за ислямските държави като „престъпни“ страни (rogues states-държави негодници, негодяи). Печално известната „ос на злото“ (axis of evil) включва пет мюсюлмански страни: Иран, Ирак, Сирия, Либия, Судан.

В обикновеното съзнание на хората от Запада битуват устойчиви стереотипи, касаещи ислямският свят, като той създава само страх и недоверие, свят пълен с фанатици и терористи. Логично в арабския свят се създава движения насочени срещу Запада, а в някои случаи дори срещу помодернизираните ислямски страни (Турция, Египет, Тунис и др.) (Личев, 2016).

Борбата на редица ислямски религиозни-политически организации, изповядващи екстремизъм и терористични методи са характерни с агресивно отношение към християнските духовни ценности, използване на исляма като революционна идеология, проповеди на Шириатски егатеризъм, строги правила на общественият живот, задължителни за истински мюсюлмани. През 1953г. е основана международната организация „ислямска партия за освобождение“, която поставя за своя цел възраждането „умма“ (целия ислямски свят), освобождаването му от чужди идеи, системи и закони, възстановяване на Халифата, изкореняване на бедността и корупцията с помощта на строго провеждане на шииријат. Тази организация възхвалява например палестинците – самоубийци и продължава да действа и до днес. Постепенно се зараждат огромно количество **екстремистки организации.** Например „Световен фронт на джихада“, която е създадена от Осама бин Ладен, който подписва съглашение за сътрудничество с лидерите на Египетската организация „Джихад“ М. Хамза и А. ал-Завахири. Смята, се че атентатите в САЩ в 2001г. са извършени именно от тази организация. Според множество източници повечето от водачите им не между живите. Друга голяма организация е „Народна ислямска конференция“, създадена през 1991г. в Хартум (Судан). Нейната основна задача е пълното освобождаване на Ерусалим и окупираните от Израел територии. Те поддържат освободителни движения в Чечня, Кашмир. В Либия през 1989г. М. Кадафи създава „Световно ислямско народно ръководство“, то оказва военно-политическа поддръжка на отделни

екстремистки организации. Множество такива действат в Пакистан, Афганистан и др.

Множество специалисти смятат, че основните източници на финансиране на всичките тези организации са различни: благотворителни и религиозни организации; богати арабски страни, Международен ислямски университет в Исламабад, Религиозен университет Ал Азхар (Кайро), Център за бежанци „Алкифах“ – Бруклин, а също ЦРУ. Американската тактика за контрол на тези движения не се оправдава. „Изпуснатия дух“ в Афганистан (движенията „Талибан“ и „Ал-Кайда“) вече са извън контрол на Западните служби. Вместо да поддържат натиск върху Русия и др. Източни страни те се обърнаха срещу своите създатели. Ако добре познаваха исляма САЩ трябваше да го очакват. В последно време с най-голямо значение е създадената „Ислямска държава“ (ДАИЛ). Това е сунитска, салафитска ислямска организация. Отличават се с крайна жестокост, зверства, насилие над всички останали – шиити, кюрди, язиди, християни. Ислямска държава планира да завладее Балканският полуостров, заедно с Австрия, Чехия, Унгария и Словакия (би се наричал Оропба) също така Испания, Португалия и Франция (Андалус), Китай, Северна Африка и др. до 2020г. За разлика от другите терористични организации „ДАИЛ“ е с държавна структура. Ръководството им смята да изградят 16 министерства. Създаден е наръчник на управление на страна с 24 стр., писан след 2014г. Финансирането на „Ислямска държава“ става основно от богати спонсори от страните от Персийският Залив, продажба на петрол главно на Турция и още 40 страни, продажба на паметници на културата, търговия с роби (жени и деца) типично за цялата организация са садизъм, екзекуции, унищожаване на цели градове (Палмира и др.). Всичко това води със себе си увеличаване на миграцията към съседните страни и Европа.

След 1990г. на XX век в редица страни в Източна Европа настъпиха революционни събития, които често се наричат „цветни революции“. Същата практика бе наложена и в арабският свят чрез масови протести и народни вълнения в Близкият Изток и Северна Африка. През 2011г. в различни страни народните бунтове бяха наречени „арабска пролет“- Тунис, Египет, Йемен, Бахрейн, Либия, Сирия и др. Всички те по различен начин се оценяват от политолозите. При Западните аналитици те се представят като развитие на демокрацията в мюсюлманският свят. Много често тези революции се наричат революции на „facebook“. Много учени от бившите социалистически страни и арабският свят оценяват събитията по различен начин – чрез намесата на САЩ. До скоро лидерите на тези държави с всякакви средства поддържаха равновесие и не винаги с демократични средства. Сега след като „Кутията на Пандора“ се отвори в много от тях не се поддържа обществения ред. Това особено се отнася за такива важни страни като Либия (тя е изградена на племенен принцип), Египет, Ирак. В Сирия продължава гражданска

война с участието на войски на централното правителство на Б. Асад, кюрдски сили, военни части на ДАИЛ. С военни сили по въздух и море, воюват Руски, френски и др. сили.

Освен посочените основни проблеми върху ЕС и развитието на туризма в частност на лице е един основен проблем, който произтича от казаното по-горе а именно тероризма и свързаните с него атентати. Тероризма като глобална организирана престъпна дейност, се очертава като най-големия фактор за пазарно-икономическо въздействие върху туризма. Така до 60-те години на XX век неговата проява е в ограничен мащаб но след 1970 г. и още повече 2001 г. качеството, скоростта и типа на атентатите както и количеството на гражданските жертви и самоубийства нарастват (Manfield & Pizam, 2006).

Тероризмът и гражданските размирица не са ново явление за съвременния туризъм, те са причини за многобройни кризисни ситуации още в началото на модерната туристическа индустрия, в края на 50-те години на XX век. Тероризма еволюира в глобален фактор със значително влияние върху туристическото развитие на всички равнища: пътуванията на посетителите; гарантиране на безопасността и сигурността на туристическите места и др. Последствията и реакциите са сериозни, когато терористичните атаки се провеждат в известни туристически дестинации или в близост до тях, като по този начин увреждат имиджа и конкурентоспособността на района (Кръстев, 2015, с. 120-124)

Причините, които обвързват тероризма и туризма като „логични“ спътници и привличащи се противоположности са в следните по-важни направления:

а) търсене на възможности за увеличаване на човешките жертви, икономически щети и последствията (разрушаване на свързаните с туристическа дейност и местната икономика като цяло);

б) нарастване на жестокостта и бруталността на атаките ;

в) търсене на нови и значими пътнически (транспортни и туристически цели);

г) пренасочване от периферни и изолирани области към масово посещавани и популярни райони;

д) получаване на гласност, защото туристическата индустрия е силно медийно ориентирана;

е) предоставяне на лесни мишени от страна на туристите, защото местните власти се страхуват да предприемат по-строги мерки срещу терористите, за да не изплашат и отблъснат потребителите;

ж) постоянно търсене на нови потоци от посетители – туристи, сред които са трудно разпознаваеми

з) увеличаване на потенциала за публичност, много жертви и пострадали, разрушаване на значими културно-исторически или религиозни ценности, осуетяване на събития и др. (Славейков & Найденов, 2009, с. 43).

Няма държави и туристически места по света, които да са имунизирани и абсолютно защитени от терористични нападения. Като се започне от атентатите срещу Сръбския крал Александър на Лазурният бряг (1931 г.), Олимпийските игри в Мюнхен (1972 г.), гарата в Болоня и др. Безспорно атентатите се увеличават след големия удар срещу САЩ (11.09.2001). Следват големи атентати и в Европа: в Испания – гарата в Мадрид (2004 г.), метрото в Лондон, Белгия, Германия, Турция, България и др. Безспорно най-много и най-ужасяващи са те във Франция – Париж и Ница, като дори последния е на националният празник на Републиката (14.07.2016). Общо във Франция са загинали досега над 200 души.

Прави впечатление, че ИДИЛ и др. терористични организации правят атентати и в Тунис, Йемен, Нигерия, Индонезия, Кувейт, Бангладеш, Пакистан и дори светия за мюсюлманите център Медина в Саудитска Арабия (05.07.2016). Според изчисления на ЦРУ и други разузнавателни служби атентат се извършва на всеки 82 часа и рядко се повтаря мястото и това ги прави още по непредвидими. Бяха взривени множество самолети, Руски, Френски и др. Освен организирани джихадистки групи прави впечатление и отделни радикализирани се мюсюлмани (второ, трето поколение Европейци – Французи, Белгийци и Германци). Загубите за световния туризъм са огромни. Само за 2015 г. , според СТО те са 57 млрд. $.

През последните години ЕС е изправен пред най-големите заплахи от своето създаване. Нарастват миграционната вълна и терористичните атаки. Основните имигранти към Европа са главно от Сирия, Афганистан, Ирак и Либия. До момента бежанците в Европа са над 1,2 млн. д. Най-много са те в Германия, Австрия, Скандинавските страни и др. В съседните до Сирия държави най-много бежанци има в Турция 2.5 млн.д., Ливан 1.1 мнл.д., Йордания 635 хил.д. Основните пътища за миграция към ЕС са общо два: 1. През Средиземно море и Италия; 2. От Турция през Егейско море островите Лесбос, Хиос, Самос- Гърция, през Македония, Сърбия, Унгария за Германия. През последните месеци този поток намаля значително. През България мигрантите са значително по-малко, като по официална информация за 2015г. те са около 30хил.д. В лагерите за бежанци в Харманли, София и край Радомир те са под 2000д. повечето от тях не искат убежище в България, концентрират се в София и търсят път към Германия. Прави впечатление, че повече мигранти се залавят не във влизане в страната а на излизане до границите със съседните страни. Това се дължи на участието на организираната престъпност при прехвърлянето на бежанци. Това се осъществява през Южната граница на Република България с Турция през шест маршрута: 1) край с. Резово до Черно море; 2) Край с. Сливарово; 3) с. Бръшлян до Малко Търново; 4) с. Близнак; 5) с. Голямо Буково и 6) с. Белеврен – край Средец.

Миграционната вълна доведе в Европа значителна престъпност. До момента ЕС няма единна политика относно бежанците. Не се спазва все още

Дъблинското споразумение. В последните няколко дни на Лондонската конференция бе взето решение за засилване контрола на границите на ЕС (Иванова & Личев, 2017).

В края на месец февруари 2022г. точно при намаляването на влиянието на глобалната пандемична криза. Рязко се влоши политическото състояние в Източна Европа, което доведе до значителни промени в цялостното икономическо развитие. Войната между Украйна и Русия доведе само до потвърждение на предвижданията за развитието на света. През последните години се увеличават и военните сблъсъци в Близкия Изток. Посочените по-горе икономическа, пандемична и геополитическа криза доведоха до множество проблеми в развитието на световната икономика, в т.ч. и туризма. Основните тенденции в развитието на българския туризъм, които се откроиха са следните:

1. Налице е ясно изразено съкращаване на международните и вътрешни пътувания, нощувки и приходи в сектора. Всички отрасли на националната икономика с в криза с изключение на военно-отбранителния комплекс.
2. В следствие на пандемичната криза бяха закрити множество туристически обекти – хотели и места за настаняване, заведения за хранене и др. по-голямата част от заетите работят вече в чужбина.
3. По данни на НСИ в България са реализирани 27 646 хил. бр. нощувки през 2024г. По-голямата част от тях 15 058.0 хил. са от чужденци. Значителен е относителния дял на тези в хотели с 4 и 5 звезди. (НСИ, 2025, с. 225). Въпреки нарастването на пътуванията след отпадането на международните ограничения те още далеч не са на нивото на предишните години. Трайна тенденция е нарастването на нощувките на българските граждани, което се оказва спасяващо за туризма ни, особено в години на криза.
4. За съжаление поради военните действия в близост до страната ни на лице е все още намаление на туристите от Германия, Великобритания, Израел и др. Туристите от Русия безвъзвратно са загубени.
5. След началото на военните действия между Русия и Украйна се засили миграционна вълна към цяла Източна Европа в т.ч. и България. До края на 2022г. у нас са влезли над 800 хил. украинци, като повечето от тях вече не са в рамките на Р. България. Голяма част от останалите живеят в наши хотелски комплекси.
6. През последните години и особено в годините на криза се забелязва повишен интерес и посещения от български туристи на селища с културно-историческо наследство, минерални води и др.
7. През периода 2019-2021г. на лице е заселване на жители за постоянно от големите градове към близко разположени градове и села край София, Пловдив, Варна, Бургас, В. Търново и др. Значителна част от българско население, което се беше изселило в чужбина се завърна у нас.

Използвана литература

Воденска, М., 2001. *Икономически, социални и природни влияния на туризма.* С.: УИ.
Воденска, М., 2006. *Туризъм, и общество.* С.: МВБУ.
Воденска, М., С,2010. *Основи на туризма.* С.: „Матком“.
Дышина, Н. Н., 2010. *География на туризма.* М.: М, „Дашков и К.“.
Иванова, П. & Личев, Т., 2017. *Сигурност и безопасност в туризма.* Свищов, неизв.
Казанджиева, В., 2014. *Туризъм и антихуманни явления, В: „Въведение в туризма“.* Варна, „Наука и икономика“.
Кръстев, В., 2015. *Геополитика и геостратегия на туризма.* Варна: неизв.
Кръстев, В., 2015. *Туризмът като геополитически инструмент на меката сила, В: „Туризмът в епохата на трансформация“.* Варна, Наука икономика.
Личев, Т., 2008. *Икономическа география на България.* Свищов: неизв.
Личев, Т., 2016. *Туризъм и национална сигурност – геополитически аспекти, В: „Географски аспекти на планирането и използването на територията в условията на глобални проблеми“..* Вършец, неизв.
Славейков, П. & Найденов, К., 2009. *Икономика на туризма.* С.: неизв.
Филипова, И. Г., Погодина, В. Л. & Луканов , Е. А., 2007. *География на туризма.* Санкт Петербург: Бизнес преса.
НСИ, 2025. *Статистически справочник 2025.* неизв., неизв.
Manfield, Y. & Pizam, A., 2006. *Tourism, Security and Safety: From Theory to Practice..* Elsevier: неизв.

TOURISM AND GEOPOLITICAL IMPACTS – GEOGRAPHICAL ASPECTS

Tihomir Lichev[2]
Dimitar A. Tsenov Academy of Economics
ORCID 0000-0002-4080-9571

Abstract: The tourism industry is one of the fastest growing sectors in the world economy. It has established itself as a major factor in global development. Our country is no exception to this global trend. In the context of the COVID-19 crisis, a lasting trend of travel reduction is observed in all countries and tourist regions. This affects international and domestic tourism. The closure of individual sectors of the world economy has also led to a global economic crisis. Since February 2022, the military conflict between Russia and Ukraine has been added to these factors. This has led to a number of geopolitical complications, including on international tourism. This trend has been going on for 4 years now. Currently, military conflicts are developing in the Middle East between the USA, Israel and Iran. Under these conditions, it is necessary to pay greater attention to the internal dimensions of tourism in our country. Individual regions with a lasting trend since 2019 are indicated. for an increase in visits by Bulgarian tourists to mountainous and semi-mountainous regions, as well as to settlements with cultural and historical heritage and mineral springs. In parallel, there is an increase in the number of overnight stays on the Black Sea coast by Bulgarian tourists at the expense of Russian and Ukrainian tourists.

Keywords: tourism, geopolitics, national security, terrorism.

[2] t.lichev@uni-svishtov.bg